

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖЕРТВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Ярова-Прус Діана Володимирівна

студентка III курсу факультету психології, політології та соціології

Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Лісовенко Анна Федорівна

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Жертви насильницьких злочинів характеризуються низкою психологічних особливостей, які формуються під впливом як самого факту насильства, так і попереднього життєвого досвіду, особистісних характеристик та соціального оточення. Розуміння цих особливостей має важливе значення для психологічної підтримки, профілактики повторних травм і розробки програм реабілітації.

Перш за все, серед типових рис жертв спостерігається підвищена тривожність, емоційна вразливість і схильність до депресивних станів. Часто вони відчують почуття безпорадності та низької контролю над ситуацією, що ускладнює здатність ефективно реагувати на загрозу або захищати себе. Ці реакції можуть проявлятися як посттравматичний стрес, нав'язливі спогади про інцидент, емоційне оніміння чи уникання певних ситуацій і людей [5].

Безперечно, поведінка потерпілого, як і мотиви, якими він керується, тісно пов'язані з його індивідуальними особливостями. Йдеться про такі чинники, як життєві установки, стать, вік, професійна діяльність, соціальний і сімейний статус. Саме тому визначення кримінологічно значущих характеристик жертви насильницьких злочинів є важливою основою для розробки ефективних заходів їх попередження. У більшості випадків правопорушник взаємодіє не абстрактно, а з конкретною особою, і ця взаємодія має значення для розуміння всієї ситуації. Тому профілактичний вплив доцільно спрямовувати не лише на злочинця, а й на потенційну жертву. Більше того, маючи узагальнений образ жертви з її основними характеристиками, можна певною мірою відтворити і психологічний портрет самого злочинця, адже між ними існує безпосередній зв'язок у межах конкретної події.

До основних компонентів, «так званих підсистем кримінологічної характеристики особи, яка є жертвою насильницьких дій, слід зарахувати такі: 1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки); 2) морально-психологічна характеристика, що відображає сприймання особою соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. Проявляється у ставленні до держави, суспільства, громадських обов'язків, колективу, інших людей, себе тощо. Вивчення комплексу соціально-демографічних та морально-психологічних якостей жертви насильницьких дій є необхідною умовою для розуміння природи та механізму вчинення насильницьких злочинів» [3, с. 318].

Аналізуючи особистісні риси людей, які стають жертвами насильства, варто підкреслити, що самі по собі ні соціально-демографічні характеристики, ні морально-психологічні якості не є безпосередньою причиною злочину чи віктимності. Вони не мають «криміногенного» чи «віктимного» характеру самі по собі, однак тісно пов'язані з умовами, в яких формується особистість, а також із її способом життя. Разом з тим, саме ці характеристики допомагають скласти більш цілісне уявлення про жертву насильницьких дій. Розглядаючи соціально-демографічні показники, передусім звертають увагу на стать потерпілих. За наявними даними, серед осіб, які постраждали від насильницьких злочинів, жінки становлять 18%, при цьому у 89% випадків їхня поведінка певною мірою сприяла вчиненню злочину. Чоловіки, відповідно, складають 82% потерпілих, і у 90% випадків також простежується поведінка, що передувала або супроводжувала злочин і впливала на його перебіг. Таким чином, лише у відносно невеликій кількості випадків – приблизно у 11% жінок і 10% чоловіків – поведінка потерпілих визнається нейтральною [3, с. 319].

Щодо статусів й соціальних ролей потерпілих від домашнього насильства, А. Б. Блага зазначила, що «саме соціальні обставини, характерні для жінок, роблять їх більш віктимними, ніж чоловіків: вони часто не працюють, займаються дітьми і залежать від чоловіка матеріально, у стосунках між чоловіком і жінкою останні переважно грають більш пасивну роль» [1, с. 101].

Особливе місце у віктимології займає питання про провину жертви. На думку О.М. Гуміна, «особи жіночої статі помилково вважають самих себе винними у тому, що над ними вчинене насильство, можуть розглядати його як заслужене покарання за реальні або уявні помилки, не відчують того, що порушуються їхні права, схильні все вибачати насильнику, нерідко соромляться оприлюднювати факти насильства та звертатись по допомогу до

правоохоронних органів чи соціальних служб, що характерно здебільшого для сексуального насильства» [2, с. 211].

О.С Дмитрашук теж акцентувала на цьому увагу, зазначаючи, що «жінки, які потерпають від домашнього насильства, мають депресивну, тривожну та демонстративну акцентуації характеру. Такі жінки мають наступні спільні риси: низький рівень власної самооцінки; сприйняття насильницьких дій нормою поведінки та мінімальної ролі жінки в сім'ї; наявність лише власного почуття провини за поведінку кривдника; переконання про неможливість розв'язання проблеми за допомогою сторонніх осіб чи правоохоронних органів» [4, с. 12].

Серед соціально-психологічних особливостей можна виділити зниження рівня довіри до оточуючих, підвищену обережність у між-особистісних контактах та схильність до ізоляції. У багатьох жертв виникає внутрішній конфлікт між бажанням відновити нормальні соціальні взаємини та страхом повторного насильства. Такі особистісні та соціальні реакції часто стають перешкодою для пошуку допомоги, що, у свою чергу, підвищує ризик формування вторинної травматизації.

Важливим є також вплив особистісних факторів на рівень віктимності. Дослідження показують, що низька самооцінка, залежність від думки інших, та недостатня обізнаність щодо ризиків підвищують ймовірність стати жертвою насильства. Крім того, досвід попередніх травм або стресових подій може посилювати вразливість особи та її реакції на нові загрози.

Особливу увагу слід приділяти психологічним наслідкам насильницьких дій, які можуть включати розвиток тривожних розладів, депресивних станів, порушень сну, психосоматичних проявів та зміну ставлення до себе й інших. У зв'язку з цим для ефективної допомоги жертвам необхідно враховувати індивідуальні особливості їхньої психіки, історію травматичних подій і соціальний контекст, у якому вони перебувають.

Таким чином, психологічні особливості жертв насильницьких злочинів формуються на перетині індивідуально-психологічних рис, соціального середовища та травматичного досвіду. Їх розуміння є ключовим для побудови ефективних профілактичних та реабілітаційних заходів, а також для зменшення ризику повторної віктимізації.

Література:

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз та запобігання) : монографія. Харків : ФОП Макаренко, 2014. 360 с.
2. Гумін О.М. Особливості кримінологічного аналізу жертв насильницьких злочинів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права, 2009. Вип. 3. С. 209–218.

3. Гумін О.М., Зубач І.М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. Львівська політехніка, 2015. С. 315–322.

4. Дмитрашук О.С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 228 с.

5. Лащик К.М. Поняття, ознаки жертви злочину, підходи до визначення жертви злочину. URL: <https://surl.li/cafnnp>.